

I Edukacia e Romane čhavage and I-Evropa

Gido vaš o romano
školako mediatoro/asistento

Manualo pala Romane školake medijatorja/asistentura

Calin Rus thaj Mihaela Zatreanu

Generalno Direktorato IV

Direktorato la Školako, Edukacija Avral la Školatar thaj Maj Uči
Edukacija

Divizija katar la Edukacijake Strategije thaj Evropaki Dimenzija

English edition: *Guide for Roma school mediators/assistants*

Edition française: *Guide du médiateur/assistant scolaire rom*

E opinie kaj si dine avri ande kadaja buki si o responsabiliteto le autorurjengo thaj na si musaj te reflektisaren i oficialno politika e Evropake Konsiloski.

Savore čačimata si rezervisarde. Ni jekh rig andar kadaja publikacija našti te ovel boldini ande aver čhib, kopiisardi vaj dini maj dur ande orsavi forma vaj orsavo modo, elektronično (CD-Rom , Interneto, etc.) vaj mekaniko sar fotokopia, registracija vaj orsavi informacija garavdi vaj sar sistemo kaj rekuperil, bi te del pes i permisia xramosardes katar e Publikacijaki Divizija, e Komunikacijako Direktorato (F-67075, Strasbourg cedex or publishing@coe.int).

Evropako Sombeshipen, Majo 2009

So arakhen ando manualo:

1. PALA KASTE SI O MANUALO	5
2. SO SI MEDIJACIJA	7
3. ŠKOLAKE MEDIJATORJA	9
3.1 SO KEREN LA ŠKOLAKE MEDIJATORJA.....	9
3.2 ESENCIALNI KVALIFIKACIJE PALA ROMANE ŠKOLAKE MEDIJATORJA.....	10
4. ORGANIZACIJAKE PROPOZICIJE.....	12
4.1 BERŠESKO BUČAKO CIKLUSO.....	12
4.2 O DROM PASO PASOSTAR.....	14
<i>Faza 0 – la bućako starto: informacija thaj preparacija.....</i>	14
<i>Faza 1 – analiza katar e startoski situacija</i>	15
<i>Faza 2 – ažutipe te cîrdel pe jek akcijako plano.....</i>	17
<i>Faza 3 – kontrola katar e implementacija katar la akcijako plano</i>	18
<i>Faza 4 – ažutipe, te kerel pe jek implementacijaki evaluacija katar la akcijako plano</i>	19
5. PRAKTIČNI DIREKTIVE.....	21
5.1 E BUČI LA ŠKOLAKE DIREKTORIJUMOSA.....	21
5.2 TE VAZDEL PE LE DADENGO/DEJANGO HAČARIPE THAJ LA ŠKOLAKO EDUKACIJAKO PA KODO, KAJ TROBUL KOOPERACIJA LA FAMILJASA	23
5.3 E KOMUNIKACIJ LE DADENCA/DEJANCA	25
5.4 E KOMUNIKACIJA LE ŠAVORENCA.....	27
5.5 E ORGANIZACIJA KATAR MITINGURA.....	29
5.6 O MANADŽINGO LE KONFLIKTONGO LA MEDIJACIJAKE INSTRUMENTONCA	33
5.7 BUČI PE SAMA KATAR E ŠIB, E KULTURA THAJ O IDENTITETO	35
6. INSTRUMENTURA THAJ DOKUMENTACIJA	39
– JEK PERSONALNO DJESESKO ŽURNALO	39
– JEK RAPORTOSKO FOLDERO	39
– JEK FOLDERO PAJ EDUKACIJAKI THAJ FAMILJAKI BAZAKI SITUACIJA.....	39
– JEK KONTRAKTO LA ŠKOLAKE DIREKTORIJUMOSA	40
– JEK AKCIJAKO PLANO.....	40
– JEK KONTAKTOSKI LISTA	41

1. Pala kaste si o manualo?

Uni Evropake thema len membrura katar Romenge¹ komune ande bući, te von ažutin, te lašarel pe le Romane šavorengi edukacijaki situacija. E aplikacija thaj e praktika katar kadala aranžmanura si desa diferentno, sar kaj si kodja e situacija katar le Romane komune pe sama katar o školupe.

Ande varesave thema, po eksempla, si kadala bućarja počinde katar le škole vaj katar la edukacijako sistemo, pale ande aver thema si la bućako gazda jek lokalno avtoriteto vaj kak NGO. Diferencije šaj arakhas vi pe sama katar inicialno thaj *in-service* treningo, pe bućake profilura, pe specifikacije thaj kadja maj dur. Jek diferentno terminologija hasnil pe pala kasave pozicije ande diferentni scene. Le duj maj generalni termura si **medijatori** thaj **asistento**.²

Generalno šaj phenel pe, ke le asistentura si primerno pe sama, te den dumo le Romane šavoren ando konteksto katar la školake aktivitetura (sićuvipe ande školaki klasa, komunikacija le sićaritorjonca, sićuvimaske buća, kaj keren pe khere) numa von den dumo vi e komunikacija maškar e škola thaj le familje. La bućako fokus o katar školake medijatorja si le relacije maškar e škola thaj e familja. Le medijatorja si responsibli vi pe kodja, te vazden o haćaripe katar e škola thaj katar e komuna thaj te informirin e Romengi komuna pa djele taj buća, save si pe sama katar e škola.

Maškar sa kadala diferencije, arakhadon dosta **aktivitetura, save si so l' donge kethane: te lokhjaren le relacije maškar e škola thaj le Romengi komuna/Romenge komune, thaj maškar le sićaritorja thaj la školako personalo thaj le šavorengi dada/deja**. Kodja si vi ande tekstoski linija katar Rekomandacija No. (2000) 4 katar Ministerongo Komiteto katar la Evropako Konsilo, savo mothol:

„Partikularno sama trobul te thol pe palaj maj **laši komunikacija le dadenca/dejanca**, te avela potrebno, te len pe **medijatorja katar Romengi/Gypsy-engi komuna**, kodja šaj te anel karijerake šanse.“

¹ O anav „Roma“ hasnil pe katka, pe sama katar aver dokumentura, producirime ando projekto „Romane Šavorengi Edukacija ande Evropa“ sar jek generalno termo palaj praktično sama; naj o ciljo te thol pe ka diverzitet o katar slične grupe, saven si aver termura pala pengi identifikacija. O termo „Roma/Gypsy“ hasnil pe numa palaj kvotacija katar Rekomandacija (2000)4 katar Ministerongo Komiteto.

² Maj but detajlura pe francuzicko, englezicko thaj pe romani šib šaj arakhen pe ande 'k numero katar dokumentura pe *website* katar la Evropako Konsilo ande sekcija katar Edukacija katar Romane/Gypsy-enge šavora.

„Medijatorja katar e Romengi komuna, trobun te len pe, partikularno te lokhjaren pe le kontaktura maškar e komuna katar le Roma/*Gypsies* thaj maškar o majoriteto la populacijako ande škole thaj te ašaven pe konfliktura ande škola; kodja te kerdol pe sa le školui maske lelevelura.“

Sar kotor katar o projekto „Romane Šavorengi Edukacija ande Evropa“ la Evropako Konsilo thodja peski sama pe kodja, sar le diferentni membronge thema implementirin kaća rekomandacija. E investigacija sikadas o buhlo varijeteto katar praktični procedure thaj jek numero katar laše praktike ande bući thaj ando treningo katar Romane školake medijatorja thaj asistentura thaj sikadas vi le rizikura, save šaj anenas jek kontraproduktivno afekto katar lengi bući.

Kado manualo si ciljome primerno pala sa o personalo katar e Romani komuna, savo kerel bući, te lašaren pe la školake kondicije pala le Romane šavora.³ E intenzija si, te del pe ande lenge vas laše instrumentura thaj praktični direktive, save šaj adaptirin pe ande diferentni kontekstura. Numa šaj vi te avel palaj hasna katar aver žene, save keren bući pe školui maski sama katar le Romane šavora, sar kaj si kodja le trenerja katar asistentura vaj medijatorja, inspektorja, školake šerutne thaj avera.

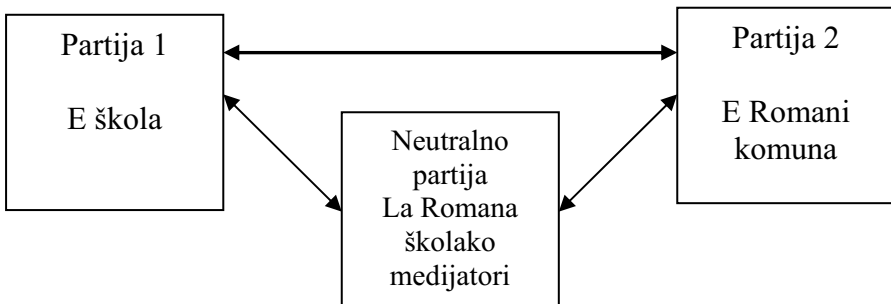
Le manualosko fokusos si anda kodja koncipirime, te ažutil, te lašarel pe e bući katar le Romane školake medijatorja thaj asistentura thaj te xarnjarel svako impakto katar efektura, save naj pe volja. Adicionalno, o alosardo drom si ciljome pe kodja, te del dumo jek maj but strukturime djes pe djesesko aktiviteteto thaj sikavel medijacijake aspektura, save butivar naj hasnime ande praksa.

Pale trobul te phenel pe, ke kado manualo naj les e intenzija, te lel o than katar aver specifični instrumentura, save hasnin pe ande diferentni thema, vaj te treniril kodolen, save keren bući te lašaren e komunikacija maškar e škola thaj le familje katar le Romenge šavora. Amen si e nada thaj speranca, ke le direktive thaj propozicije ande amaro manualo kam aven integririme ande teljarimaske thaj *in-service* treningoske kursura, te le medijatorjongi bući, save alosaren, te organizuin pengi bući pe sama katar kado manualo, avel dine dumo katar le sićaritorja thaj administratorja pe sa le levelura katar la edukacijako sistem.

³ Irespektivno katar le termura ande diferentni thema: školako medijatori, sićarimasko asistento, školako asistento, etc.

2. So si „medijacija“?

E medijacija si jek proceso, phanglo la resolucijasa katar konfliktonge situacije paj rig katar jek neutralno trito partija: o medijatori. O medijatori participiril **la afirmacijasa vaj le rudjimasa katar le konfliktoške partije. E decizija** te rešil pe le konfliktoški situacija anen maj but le partije aj na vorta o medijatori.

La medijacijako proceso baziril po principio, ke ka l' partije si diferentni potrebe, ke si len kulturake diferencije thaj von dikhen sa le buća thaj e situacija diferentno. E medijacija thol o ramo pala klaro identifikacija kataj problematikaki situacija, peravel la komunikacijake barijere, rodel posibli solucije, thaj, te si ka le konfliktoške partije e volja pala kasavo akcijako drom, te aresel pe jek solucija, savi avel akceptirime katar so l' duj partije.

Le medijatorjoski rola si ande kodo proceso, te ažutil le partijenge, te komunicirin maškar peste.

Kodova značil:

- so l' duj partije si te avel len paćape ando medijatori. Te dićol, ke vov vaj voj ćirdel maj but pe rig katar jek partija, o proceso našti žal vorta thaj o rezultato kam avel bimalado vaj ći avel pe volja katar so l' duj partije.
- O medijatori naj responsiblo pala rezultato katar medijacijako proceso. Šaj vov vaj voj keren pengi bući desa vorta numa le partije našti aresen jek maladi solucija.

Vi te na arakhel pe kak solucija, pale la medijacijako proceso anel normalno jek pozitivno efekto pala le partijenge relacije.

Pe vrjama katar medijacijako proceso, le medijatorjoski rola si te:

- thol jek paćako phanglipe thaj te putrel e komunikacija le partijenge reprezentantonca.
- arakhel e čačuni situacija pe sama, te haćarel le respektivni opinje thaj e baza katar e opinje, haćarimata, pozicije thaj akcije;
- arakhel kontaktura maškar le partije kodolasa, te siguril jek efektivno komunikacija.

Ande but kazura sikadon problemura ke le sićaritorja thaj le Romane dada/deja haćaren pe, sar kaj si von pe opositno rig thaj von kamen te keren e doš le avreski. Jek lašo malado medijacijako proceso trobul te teljarel kodolasa, kaj so l' duj partije le dada/deja thaj le sićaritorja kamen numa o maj lašo pala le šavora. O medijatori trobul te del dumo so l' duj partije, te teljaren katar „o malavipe katar opositni pozicije“ pa jek specifično djela, thaj te sikaven penge interese, penge potrebe thaj prioritate pala jek mutualno solucija, savi šaj akceptirin so l' duj partije. Detajlura sar te tretiril pe maj feder jek procesoski situacija pe sama katar e medijacija, si prezentirime pe sekcija 5.6.

Jek medijacijako proceso, savo si ciljome, te lokhjarel e komunikacija maškar e škola thaj le Romane komune, naj numa jek simple reakcijako fakto pe le konfliktoške situacije, vov ažutil vi te xarnjardjon le konfliktura thaj siguril jek konstruktivno proceso ciljome pe l' instrumentura, save si phangle pe potrebe, opinje thaj interesura katar so l' duj partije.

Adicionalno, trobul te mothol pe klaro, ke konfliktura na musaj te aven sadajek negativni. Konfliktura našti te isključin pe ni ande jek societeta. E kija si, te formirin pe mexanizmura sar te tretiril pe jek konflikto, le fokusosa katar e konstruktivno rola, kaj šaj khelel jek konflikto.

3. Školake medijatorja

3.1. So keren la školake medijatorja?

E rola thaj thaj o praktično responsibiliteto katar o medijatori si dependentno pe jek rig katar e djele, save si specifični pala školuipe katar Romane šavora ando konteksto katar ćiri bući. Pe sama katar e situacija thaj le prijoritetura, kam thos o fokuso pe l' ciljura save si:

- te žan le šavora ande škola;
- te ašaves thaj te les sama te na meken e škola angla e vrjama;
- te des zor pala akademično progresu;
- te promotis pozitivni relacije maškar le Romane šavora thaj le gaženge raklora.

Te na avel tu bući pe sama, te žan le šavora pe sa maj cikne berša ande škola, athoska e bući trobul te fokusiril pe po pušipe, sostar meken terne studentura e škola angla e vrjama thaj le droma, te lašaren pe lenge šanse pala akademično progresu thaj prosperiteto. Te si pe aver rig o problemu kodo, ke e lokalno komuna si la problemu pala akceso karing o školuipe vaj e Romani komuna negiril e škola, athoska kadala buća trobun te astaren pe katar so l' duj riga: katar e škola thaj katar e komuna.

Pe maj praktični termura te phenas, e bući katar o medijatori trobul te fokusiril pe (maškar aver):

- te kerel pe le šavorengi, kana den ande škola, jek lašo djes, te ažutil pe lenge pe integracija, partikularno po teljaripe katar la školako berš;
- te lokhjarel pe e komunikacija maškar e škola thaj maškar le Romane dada/deja;
- te promotil pe jek školaki atmosfera, savi si puterdi palaj interkulturalno komunikacija maškar le Roma thaj maškar le gaže, pe baza katar jek mutualno haćaripe thaj jek mutualno priznajipe.

Te šaj arenen pe sa kodola ciljura, ćiri bući kam uključil:

- familjake vizite, specifično ande biprivilegirime care, jekhe dikhimasa pe socialno krujalipe, pe le dadenge/dejange atitute thaj le šavorengi sastimaski situacija;

- te getis maladjimata thaj te keres bući le dadenca/dejanca, te aven von phangle desa ande edukacijako proceso;
- te informiris e komuna pa l' provizije, save si phangle le šavorenga edukacijasa thaj te sikaves le Romane familjenge e potreba katar la školaki edukacija thaj katar e edukacija maj anglal katar e škola;
- te promotis tolerancija, te des dumo te peravel pe e prejudicija thaj te des zor, te phanden pe kontaktura maškar Romane thaj gaženge dada/deja thaj maškar le šavora;
- te anzares specialni aktivitetura pala Romane deja;
- te ažutis, te keren pe maladjimata maškar le sićaritorja thaj le Romane dada/deja;
- te keres bući Romane thaj gažikane NGO-enca;
- te ažutis, te identificirin pe la školake manuša;
- te des kuraža terne Romen, te lungjaren penge studije maj dur katar e primarno škola thaj te ažutis len, te avel len akceso pala jek čačuno malado profesijako profilo;
- te anzares medijacija pala le konfliktura kaj si maškar e komune thaj ande l' komune, thaj te publiciris, ke si šajipe, te ankerdol kasavi medijacija;
- te des kuraža le daden/dejan te participirin pe penga šavorenga edukacija thaj te participirin vi pe l' školake aktivitetura;
- te informiris e škola pa specifični buća, save fajma pecisajle ande komuna thaj save alarmirin le ran;
- te ažutis le šavorenge ande škola;
- te organizuisares aktivitetura pala l' šavora.

3.2. Esencialni kvalifikacije pala Romane školake medijatorja

Pe sama te kerel pe laši bući, le Romane medijatorja trobun:

- te aven prinžande la lokalnona komunasa generalno thaj la Romana komunasa partikularno;
- te aven prinžande la školake krujalimatanca (so l' duj, e lokalno škola thaj lake sićaritorja thaj la edukacijako sistemo

sar antrego, uključime le regulacije thaj akomodacije, save anardon pala biprivilegirime terminata, partikularno pala Romane šavora)

- te aven prinžande le lokalnone ranca, le socialnone ažutimaske
- sistemonca, la protekcijasa katar le šavorengi čaćimata thaj kadja maj dur.

Adicionalno, le medijatorjon si te avel jek desa lašo haćaripe katar e Romani kultura generalno, katar e historija thaj katar le diferentni aspektura la Romana kulturako identiteto, katar e pozicija le Romengi pe nacionalno haj pe la Evropako levelo thaj katar diverzni diskriminacijake forme, savenca si le Roma butivar konfrontirime.

Le medijatorja si te demonstririn laši medijacija thaj komunikacijake kvalifikacije. Von si te keren e phurt maškar duj kulture, anda kodja si te avel len interkulturalno komunikacijaki kompetencija sar vi jek generalno komunikacijaki kompetencija (aktivno te thon kan, te aven puterde la ljumake, etc.) thaj te avel len jek eficientno kompetencija, te komunicirin šavorenga. Anda kodja von si:

- te vorbin so l' duj šiba, e šib kaj hasnil pe ande edukacijako sistemo thaj e šib katar e Romani komuna (te vorbil pe) desa lašes;
- te haćaren la „kulturako kódo“ katar so l' duj kulture, katar e majoritetongi kultura thaj katar le Romengi kultura, kodja bušel, te žanen sar te ankerdon ande so l' duj krujalimata thaj si te avel len o žanglipe, te šaj haćaren e relevansa katar specifični atitute ande so l' duj kulture thaj von si te haćaren so si e redečina katar sa kodja.

Adicionalno katar le specifični personalni kvalitete thaj o čačo intereso pala kadi bući, e akvisicija pala sa kadala kvalifikacije si jek sićuvimasko proceso, savo šaj te avel pe diverzni modoske forme (teljarimasko treningo, treningoske kursura, seminarura, treningo po than – telaj supervizija katar jek žanglo medijatori, po eksemplo – thaj kadja maj dur).

4. Organizacijake propozicije

4.1. Beršesko bućako cikluso

Ćiri bući sar Romane školako medijatori kam lel pesko than ando školako berš, uključime interakcije kodolenca:

- la školake direktorijumosa thaj le personalosa;
- le Romane dadenca/dejanca;
- le Romane šavorenca;
- avere membronca katar e lokalno Romani komuna;
- avere bejatonca thaj lenge dadenca/dejanca
- reprezentantonca katar lokalni governonge institucije thaj NGO-enca kaj si lokalno aktivni;
- te avela šajipe, edukacijake administratorjonca, save si responsibli pala supervizijake medijatorja pe diferentni levelura (regionalo levelo, po eksemplo).

Hajde, te keras jek imaginacija, te keras jek proba, phenas, kaj tu les e rola medijatorjoski po teljaripe katar la školako berš. Amen kam dikhas ćiri bući paso pasostar, thaj zumavas te indentifirisaras kijake elementura, save ašen pe dispozicija, sajek sar si o specifično konteksto, save sigurin e maj laši šansa pala lašo rezultato, thaj krujal das katar e kapkanura thaj hazardura.

Po starto katar ćiri bući sar medijatori, kam des pe `k šerutni faza: kam keres kontakto diferentnone manušenge grupenca, savenca kam avla tu interakcija thaj kam getis e baza pala ćiri subsekventno bući.

Te avela kaća faza pherdi, ande ćiri bući kam uključil pe jek ciklo, savo kam nevjardol svako berš.

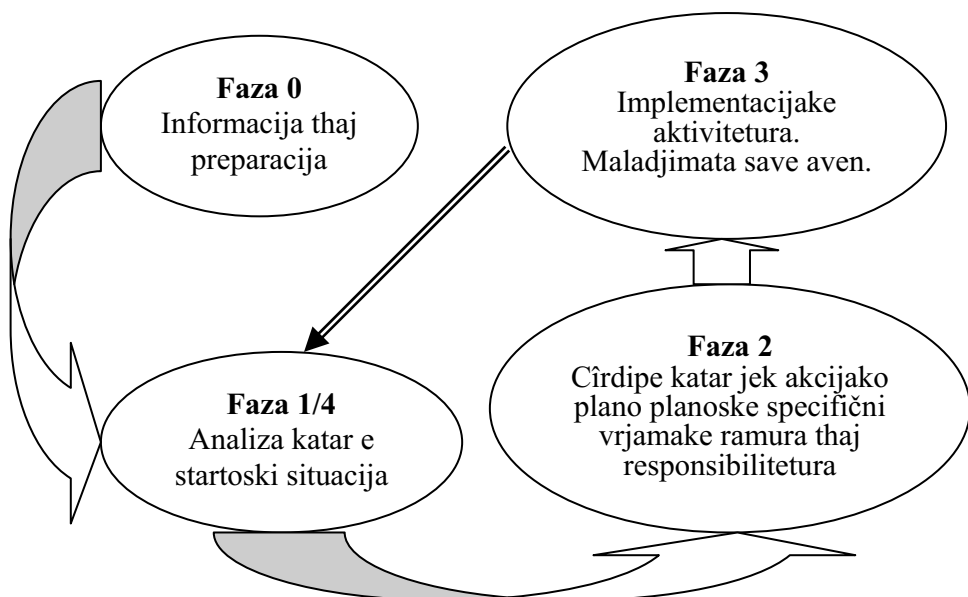
Kado ciklo (dikh o diagramo telal) teljarel jekha fazasa (1) kaj keres jek analiza katar e startoski situacija katar svako školako berš, thaj pe kaća sama keres jek evaluacija katar le šerutne edukacijake aspektura katar le Romane šavora ande ćiri škola.

Pe faza savi avel pala kodja, (2) kam pušes katar la školake reprezentantura thaj katar e Romani komuna, pe baza katar faktura kaj arakhlan pe analizaki faza, te thon pe zajednički ciljura thaj

prijoriteta pala la školako berš kaj avel thaj kam cîrdes jek akcijsko plano, sar šaj te aresen pe le thode ciljura.

E trito faza (3) si pe sama katar e kontribucija, te avel la akcijsko plano implementirime, so l' duj, le aktivitetura, pala save san tu direktno responsiblo thaj katar le performacije, save astaren pala kodja aver žene (ande škola thaj ande komuna) thaj tu te ažutis len, te keren von pe laši sama penge buća.

Po agor katar e paluni faza (4/1) keres la implementacijaki evaluacija katar la akcijsko plano thaj katar e situacija po agor katar la školako berš; kodja šaj dikhel pe sar e faza 1 katar o nevo ciklo, savo avela.

Kado akceso si konsistentno la medijacijake konceptosa, o medijatori si jek ženo/ženi kaj del dumo le partije thaj ažutil len te aresen jek mutualno akeceptablo solucija, numa vi kodja djela si te lel pe ande sama:

- te na gindil pe kaj o medijatori si korkoro responsiblo pala čore resultatura vaj pala laše resultatura;

- le medijatorjos si te aven le potrební instrumentura thaj xainga, te avel les protekcija katar diverzni forme la manipulacijake;
- le medijatorjoski bući thaj lesko/lako responsibiliteto si te avel klaro statuime, kadja te šaj kerel jek čačuni evaluacija katar peski bući thaj te šaj bi-ašaimasko te zumavel te lašarel la.

Po agor si te avel tu ande godji pe svako vrjama o limito katar ćiri pozicija sar Romana školako medijatori haj si te astares apropiatni instrumentura, te šaj te keres ćiri bući efektivno. Kadja, te avel ćiri bući efektivno, sa so keres si te avel jek kotor katar jek maj buhli školaki strategija le ciljosa, te lašardol e edukacija katar svako bejato.

4.2. O drom paso pasostar

Faza 0 – la bućako starto: informacija thaj preparacija

Ciljo thaj strategija: Dikh save si le šerutne žene, savenca kam keres bući, prinžandjuv lenca thaj mothav lenge savi si ćiri rola. Praktični strategije si, pe jek baro kotor, dependentni katar e lokalno situacija. Te san vi tu katar e komuna, ande savi kam keres bući sar medijatori, athoska kam avel kaća faza maj lokhi; sar te si, importantno si, te maladjos šerutne manušenca, thaj te mothos lenge so si ćiri nevi pozicija thaj so si ćire planura.

Aktivitetura:

- Ker kontakto la školake direktorijumosa thaj phande lesa jek kontraktualno relacija (kaj si thode le specifični responsibilitetura katar li duj riga thaj kaj si odredime le procedure, save si te astardon, po kazo te sikaven pe problemura). Maj but detajlura arakhadon ande sekcija 5.1.
- Ker maladjimata le sićaritorjonca, sikav lenge ćiri rola thaj o planirime ciljo. Kodja trobul te ankerdol ka jek sićaritorjongo kidipe, kaj o šerutno la školako pretstavil tut, tu kam mothos so si ćiri bući thaj rudjis le sićaritorjon te den tut dumo. Sikaindos ćire planura kam komuniciris thaj keres kooperacija le sićarimaske manušenca thaj vi le avere školake manušenca. Ćiro statuso ande školako timo kam avel inke maj baro, te avena ande kodo kidipe, te si posiblo, specialni gostura, sar kaj si kodja inspektorura, save si pe sama katar Romane šavorengo sićaripe, ašunde šerutne Roma, reprezentantura katar NGOs, etc.

- Ker maladjimata šerutne manušenca ande Romani komuna/Romane komune, te pretstavis tut thaj te sikaves, savi bući kames te keres. Partikularno ande tradicionalni komune kam avel importantno, te les sama pe andruno komunako networko thaj pe hiraxije, maj anglal, po teljaripe katar o kidipe, sikav le šerutnenge paćiv. Numa importantno si vi kodja, te maladjos dejanca, kaj si len bari paćiv ande komuna thaj ternimatanca, save šaj den dumo ćiri bući. Univar arakhadon diferentni Romane grupe ande `k lokalno komuna aj athoska avela importantno, te siguris, te aven reprezentantura katar sa le grupe thaj te mothos, kaj ćiri bući si, te rodes drom pala sa le Romane šavora, te avel len jek maj laši edukacija.
- Ker maladjimata avere ženenca thaj reprezentantonca katar le governoske institucije vaj NGOs, save si relevantni pala ćiri bući sar medijatori. Ande but kazura si la edukacijake problemura katar le Romane šavora phangle la situacijasa katar e socialno diskriminacija; anda kodja kam avel but importantno, te formiris jek laši kooperacija le reprezentantonca katar le socialni servisura.

Faza 1 – analiza katar e startoski situacija

Ciljo thaj strategija: Po teljaripe katar la školako berš, te kides informacija paj situacija, savi si pe sama katar Romane šavorengo školuipe. Le ciljoske date (po eksempla statistike) si te aven phangle kodolasa, te roden pe le subjektivni opinje katar savora žene, save si involvirime ande kaća sama. Kodja, so le sićaritorja, le dada/deja, le šavora thaj sa le aver involvirime manuša gindin, si kadići importantno sar e aktualno situacija.

Aktivitetura:

- Datengo rekordingo pa l' Romane šavora ande škola thaj ande komuna. Kana kado aktivitetu kerel pe, but si te lel pe sama, te na ankljen problemura katar o fakto, kaj uni šavora ći kamen te sikaven ande škola kaj si von Romane šavora. Lengi opcija si te avel respektirime, numa si te ankeres ande ćiri godji, kaj kodja opinja šaj la vrjamasu parugel pe. Te formiril pe lokhores jek pozitivno thaj sigurno krujalipe ande škola thaj te naj kak negativno stereotiposki asocijacija pe l' Roma, athoska kam haćardon von maj feder thaj kam akceptirin von kaj si von

membrura katar e Romani komuna. Sar te si, ande čiri datengi baza trobul te uključis Romane šavora thaj vi raklora, save si len diferentni školake problemura, te avel vi len hasna katar čiri bući. Rode, te si kodja posiblo, o numero le Romane šavorengo, save naj registririme ande škola, dikh lenge familje thaj dikh so si lengi motivacija pe sama katar kaća situacija. Sa kodo šaj kerel pe efektivno numa athoska, te dela tu dumo e lokalno komuna. Univar šaj te avel kodja, katar jek bimalado tretiripe, andaj temporarno migracija vaj katar jek phirimasko trajosko modo. Trobus te dikhes li duj buća thaj te zumaves te les informacija, kaći šavora peren pe kaća situacija thaj te haćares le faktura thaj barijere, save ašaven len, te žan regularno ande škola.

- Kide date katar le šavorenge akademični školake resultatura thaj pa lengi participacija pe ekstra-kurikularni aktivitetura organizuime katar e škola. E kooperacija le sićarimaske personalosa si esencionalo pala kodja. Si te gindis vi pe kodja, kaj egzistirin posibli restrikcije, te ankalaves le šavorenge date. Familje šaj kompenzirin kodja thaj kam den tut informacije pe `k volontarno baza. Numa generalno del la školako direktorijumo le palune statistikake date katar le Romane šavora, save deklaririsarde pe, kaj si von Romane šavora.
- Organizuisar grupake thaj individualni diskusije sićaritorjonca, dadenca/dejanca thaj avere membronca katar e komuna pe sama, te šaj les lendar informacija pa o drom, sar von dikhen la školaki situacija katar le Romane šavora thaj sar von dikhen le šerutne barijere thaj le šerutne potrebe. Kam arakhes kak saveto pe kodja sama ande sekcije 5.2. thaj 5.3.
- Ker diskusija le šavorenca pe sama te sićos vi lengi perspektiva. Normalno kam avel maj efektivno, te si tu individualni diskusije le šavorenca thaj raklora kaj pušes lendar so von gindin. Kana des duma le Romane šavorenca kam avel importantno, te sikaves lenge konfidencija thaj paćape, te haćaren kaj des len dumo thaj von šaj fulaven tusa vi penge gindura, save von či mothon či le sićaritorjonge, či le vortakonge čiti le dadenge/dejange, numa le sama te na formiris jek negativo atituda karing le sićaritorja thaj karing le gažikane kolege. Kontrarno, tu si te formiris thaj te promotis jek pozitivno thaj konstruktivno atmosfera, bazirime pe ideja,

ke svakonesko čačipe si te avel sajek respektirime. Detajlura arakhes pe sekcija 5.4.

Faza 2 – ažitipe, te čirdel pe jek akcijako plano

Ciljo thaj strategija: Te pušes katar la školako direktorijumo, katar le sičarimaske manuša thaj katar le Romane dadenge/dejange reprezentantura te thon von specifični ciljura thaj te avena ando konsenzo le akcijenca, save kam astardivon thaj le paruglimatanca, save kam kerdon, athoska kadja svako šaj ažitil, te lašarel pe o školuipe le Romane šavorengo thaj te lašardon le relacije maškar le šavora thaj maškar le raklora. Čiri rola ande kodo proceso sar medijatori si kodi, te des zor thaj kuraža li don, le sičaritorjon thaj le daden/dejan te uključin pe. O eksempla katar korkoro čiro plano khelel jek šerutni rola, thaj del le daden/dejan thaj le sičaritorjon zor te len resposibiliteto pe peste. Pe kača sama njeris o ažitipe katar li duj riga, kethane konstruktivnona stimulacijasa palaj organizacija katar e buči kaj avel. Kasavo jek akceso kam zurjarel thaj mobilisiril so l' don, la školake manušen thaj le membron katar e Romani komuna.

Aktivitetura:

- Puš so l' don, le sičaritorjon thaj le daden/dejan so von ažitikeren (pe baza katar le resultatura katar e faza maj anglal): so gindin so l' duj riga pa kodja, so trobul te paruglol? Kača diskusija, savi šaj ankerel pe pe individualno baza vaj pe kidimata, produciril jek lista katar propozime paruglimata pe sama katar e situacija, savi si momentalno.
- Puš reprezentantondar katar li duj riga, te von itenticirin katar e lista, te sikaven prijoritatura, save šaj te realizuisaren pe ande aktualno školako berš, le resursenca save i pe dispozicija vaj barem potencialno pe dispozicija katar e škola thaj katar e lokalno komuna.
- Po agor katar la akcijako plano, puš katar le sičaritorja, katar le dada/deja (thaj te si šajipe, katar aver žene, save si involvirime, sar kaj si kodja le reprezentantura katar dadenge/dejange asocijacije, katar socialni bučarja, le reprezentantondar katar lokalni raj, puš katar NGOs thaj katar aver komunake organizacije vaj grupe) te konstantiril pe, so svako jek šaj kerel, te anel angle le želime paruglimata. Sar kotor katar kodo proceso, tu kam les le resposibilitetura pe tute, save si pe čiri

sama thaj uključiš len ando plano. O rezultato si jek lista maj but pa specifični provizije, eke ženesa maj but kaj si responsiblo pala sa kodo thaj pala vrjamako ramo. Te si sa kodo kerdo, kam avel importantno te kontrolišin pe le resultatura savore manušenca, organizacijenca thaj institucijenca, saven si kak responsibiliteto ando plano, pe sama te na aven varesave bihačarimata. Si te ankeres ande čiri godji, ke kam avel potrebno, te keres periodični planoske revizije, šaj aven vi adicionalni djele, kadja trobul te ašes sadajek fleksiblo, te aves pe svako vrjama spremno pala eventualni neve buća.

Faza 3 – kontrola katar e implementacija katar la akcijako plano

Ciljo thaj strategija: Lašaripe katar le Romane šavorengo školuipe thaj lašaripe katar le relacije maškar le Romane šavora thaj le gažikane raklora, kodolasa, te implementirin pe le provizije, save thode pe ande akcijako plano ande kooperacija le sičaritorjonge reprezentantonca thaj le Romane dadenca/dejanca.

Aktivitetura:

- Dikh, te prinžanen sa le žene thaj institucije, save si uključime, mišto la akcijako plano (uključime le ciljura, haj kodja si le želime paruglimata, thaj e lista katar le specifični provizije); o plano trobul te sikavel pe ande škola pe `k viziblo than, prezentirime thaj diskutuime pe `k sičaritorjongo kidipe jeke maladjimasa le dadenca/dejanca. Jek šerutni bući si vi kodja, te dikhes, te prinžanen vi la komunake membrura o plano. Šaj te avel ke uni planoske elementura roden jek maj buhli eksplanacija ande `k savorenge prinžandi šib.
- Implementirisar le provizije, savendar ljan tu sar medijatori o responsibiliteto pe tute, sar kaj si kodja fiksirime ande akcijako plano. Dikh, te des vjašta pa progreso kaj areslja pe thaj te aven informirime pa kodja so keres le manuša ande komuna thaj o personalo la školako.
- Maladjuv regularno le diverznone manušenca, save si thode ande akcijako plano (sičaritorja, dada/deja, aver membrura katar e komuna, reprezentantura katar le organizacije thaj katar le NGOs thaj kadja maj dur) te žanes so kerdas pe, de dumo kas trobul, arakh barijere, anzar medijacija pe sama te peraves

blokade, te avela potrebno, de animacija thaj registrisar o progreso.

- Maladjuv le manušenca, save si phangle le aktivitetonca, uključi me le membrura katar e Romani komuna, save arakhadon ande `k phari situacija, vi te na aven von pe `l maladjimata, save tu organizuis ande komuna vaj ande škola.
- Ža regularno pe l` kidimata katar školako personalo, te evaluis o progreso, de lenge eksplikacija pa ćiri bući thaj pa ćire aktivitetura la komunasa thaj kide savetura thaj molbe katar le sićaritorja.
- Organizuisar monitoringoske mitingura, kodolenca kaj sikaven pe konkretnone responsibilitetonca haj aver interesirime participantonca. Pe kadala mitingura, save trobun te aven anonsirime thaj planirime dosta vrjama maj anglal katar o mitingo, le participanton trobul te pušes len, te mothon so von kerde, te den дума vi pa penge problemur thaj vi pa pengo prosperiteto. Puš katar la školako direktorijumo, te prezentiril jek sinteza katar o progreso, savo sikadilo. Dikh, te na avel o fokuso la diskusijako pe l` barijere thaj pe l` problemura, ćirde o fokuso pe analiza katar posibli solucije, thaj sikav o progreso, savo areslas pe ažutimasa katar sa le partije. Jek vaj duj kasave mitingura trobun te ankerdon pe vrjama katar svako semestro. Kodja kam agorila pe jeka revizijasa katar la akcijako plano (aktivitetura, save agorisale kam markirin pe, uni aktivitetura trobun te formulirin pe pale de nevo, uni responsibilitetura šaj kam aven modificirime thaj uni neve buća šaj avena paše). Kado plano trobul palaj revizija te anzardol ka sa le aktorura thaj kam služil sar jek baza pala futurni aktivitetura.

Faza 4 – ažutipe, te kerel pe jek implementacijaki evaluacija katar la akcijako plano

Ciljo thaj strategija: Evaluacija pa sa kodo so areslas pe ando školako berš. Kodja si importantno pe jek rig, te šaj te phandaven pe le aktivitetura katar o jek školako berš thaj pe aver rig te startuil (faza 1) o nevo ciklo katar o berš kaj avel. Pala kodja šaj kaća faza te fulavel pe pe duj kotora: jek si e evaluacija kerdi po agor katar la školako berš, kana si le impresije katar le ankerde provizije inke žuvinde, o aver si jek adicionalno faza po teljaripe katar o nevo školako berš, te ćirdel pe jek nevo akcijako plano (faza 2); kodja anel

tuke e šansa, te anes palpale le finalni resultatura katar e inicialno evaluacijaki faza, te kompletiris kaća informacija pe kodja, thaj te uključis kaj kadala šavora, save tobun te žan ande škola ando bêš kaj avel, thaj vi le resultatura katar vakancijake aktivitetura, anzarde tutar sar medijatori vaj katar avera (e škola, NGOs, etc).

Aktivitetura:

- Kide informacija paj situacija katar grupenge thaj individualni diskusije le dadenca/dejanca, sićaritorjonca thaj avere membronca katar e komuna thaj kadja maj dur.
- Ker diskusija le šavorenca pe sama, te šaj haćares lengi perspektiva thaj ker jek komparacija le resultatosa katar le diskusije save sas maj anglal.
- Ker jek kombinacija katar le informacije, save kidindan ando školako berš, kodole informacijenca save lan katar e škola pa Romane šavorenge akademijake progresura thaj pa lengi participacija ande ekstra-kurikularni aktivitetura organizuime katar e škola. La školako direktorijumo thaj/vaj jek sićaritorjongi grupa šaj del dumo kodo proceso.
- Dikh maj jeg data aktivistonca sa le provizije kaj si spominujime ande akcijako plano, puntko punktostar. Ker jek komparacija kodolesa, so čačimasa realizuisardas pe. Kaj arakhesa diskrepance, kam avel desa importantno te identificiris le problemura, save sikadile thaj te arakhes o drom paruglimasko kodolesa, te lašardol e situacija. O fokuso katar le konkluzije te na avel pa kodja, so nas lašo vaj pa kodja, kon či kerdas peski bući, so sas te kerel, nego te avel pa lekcije kaj sićile thaj pa kodja so trobul te kerdjol ando futuro, te lašardon le šanse pala progresu.

5. Praktični direktive

5.1. E bući la školake direktorijumosa

Ćiri bući sar jek medijatori fajma avili katar jek decizija, savi andas e škola, la edukacijake raj, o lokalno governo vaj jek non-governoski organizacija, kaj kerel bući la školasa. Dependentno katar e situacija, arakhadon diferentni droma, te phandes relacije la školake direktorijumosa.

Sar te si, la školako direktorijumo si jek efektivno faktoro pala ćira bućako progreso.

Ande `k idealno ljuma kam avel tu pherdo ažutipe katar la školako direktorijumo. Numa ando realiteto butivar naj kadja. Univar či kerdilo sa klaro, thaj o šerutno sićaritori dikhel tut sar „e školuimaske problemongi solucija pe sama katar le Romane šavora“, thaj vov ažukerel tutar te rešis sa le problemura. So si te keres athoska?

O maj lašo saveto si, te ćirdes jek „kontrakto“ la školake direktorijumosa katar o teljaripe, kaj si dine klaro thaj eksplicitno le specifični resposibilitetura katar li duj riga thaj so te kerel pe ande `k situacija, kana varesave thodine buća či realizuisale. Kado dokumento naj ćira bućako kontrakto čiti jek bućako specifikacijako dokumento katar ćire obligacije sar medijatori, nego jek dokumento kaj si klaro thode le procedure po kazo te sikaven pe problemura.

O medijatori trobul te ćirdel kado dokumento kethane la školake direktorijumosa, kana teljarel peska bućasa, te ankerel ande godji e specifični školaki situacija thaj e situacija ande komuna. O šerutno ciljo si, te lokhjarel pe le medijatorjoski bući, kodolasa te arakhel pe katar biželime efektura save šaj aven:

- te hasnil pe o medijatori sar jek adicionalno bućako ženo;
- e eksploiticija le medijatorjoski katar e škola vaj katar e komuna;
- konfliktoski presija po medijatori (te si lesko bućako gazda jek lokalno avtoriteto vaj jek NGO, aj na e škola, po eksemplo, pe kodo kazo kam avel maj feder, te aven le reprezentantura katar kadala institucije uključime ando ćirdipe le kontraktosko la školake direktorijumosa);

- te dikhen le medijatorjos „došalo thaj responsiblo“ pala sa le bajura thaj pala sa le problemura;

Dikh te anes angle svako delikatno bući pe vrjama kana cîrdel pe o kontrakto. Maj feder si, te keres kodja po teljaripe, nego te cîrdes le problemura thaj le konsekvence pe sasto školako berš.

Duj buća, save naj ušarade katar la bućake kontraktura vaj la bućake specifikacije, si desa importantni pe kaća sama:

1. So si čiri pozicija ande relacija karing e škola thaj ande relacija karing e komuna?

Butivar si le medijatorjongo bućako gazda e škola vaj la edukacijako sistemo. Anda kodja ažukeren le raj, puterdes vaj garades, te o medijatori reprezentiril le interesura thaj le opinje katar e škola vaj katar la školako direktorijumo. Aj te si o medijatori jek Rom/Romni, le membrura katar e Romani komuna kam thon presija pe leste/late te uštel sar jek Romano reprezentanto vaj advokato. Eksplicitno si te mothol pe, ke le medijatorjoski pozicija si te avel desa neutralno. Kodja ašavel vaj ciknjarel la presijako riziko katar le direktorijumoski rig pe bući katar e medijacija.

2. So trobul te kerel pe ando kazo problemongo?

Le medijatorjoske buća si normalno ramome ande `k separatno dokumento priključime pe lesko/lako bućako kontrakto, e škola trobul vi te specifiliril sar voj kamel te del dumo leski/laki bući thaj save responsibilitetura kamel te thol pe leste/late. Univar la bućake specifikacije či mothon klaro so si te kerel o medijatori. Anda kodja si te avel o angluno paso kodo, klaro te specifiril pe le medijatorjoski bući. Pe vrjama katar e angluni faza, o medijatori trobul te pušel katar la školako direktorijumo, te anzarel jek eksplicitno ramome deskripcija katar leske responsibilitetura. Athoska šaj pušel pe katar o direktorijumo te savetuil le medijatorjos, so te kerel vov ando kazo, te la školako direktorijumo vaj la školako personalo či pherdja le dine buća. Kaća eksplicitno deskripcija šaj subsekventno služil sar jek importantno instrumento ande medijatorjoski bući, voj ciknjarel le konfliktoško riziko la školake direktorijumosa thaj le personalosa. Po eksempla, šaj avel ramome, kaj ande kasavi situacija o medijatori si te rodel maj anglal jek mitingo le direktorijumosa, te sikavel peski pozicija; te našti rešin o problemo, athoska vov/voj si te konsultiril jek

maj učo avtoriteto (jek školako inspektor, la školako governorongo bordo, le forosko šerutno, etc., te avela potrebno).

Aver jek šerutno aspekto, savo si te avel desa klaro pe kodja sama, si o respekto la diskrecijako. Te mothol tuke jek dad/dej, jek komunako membro vaj jek sičaritori peski opinja thaj del tut informacija tala kondicija te ašel sa tute, te na mothos maj dur, athoska si tu e obligacija te ašel kača informacija tute. Čiti ka o školako direktorijumo naj o čači, te rodel tutar kasavi informacija bi permisijako le ženesko, savo dja tu e informacija.

Maj but informacija pa cîrdipe katar jek kontrakto le direktorijumosa arakhes po čaptero 6.

Kado dokumento trobul te les avri pe svako mitingo, savo avel tu la školake direktorijumosa pa sasto berš. Si te kontroliris kethane pe `k regularno baza te si lo implementirime; te avena potrebno adapcije, von šaj keren pe po udud katar kasave diskusije.

5.2. Te vazdel pe le dadengo/dejango hačaripe thaj la školako edukacijako pa kodo, kaj trobul kooperacija la familjasa

Laše relacije le familjenca si šerutne punktura, kaj zurjaren la školaki pozicija thaj keren la maj efektivno. Kodja si inke maj importantno po kazo katar xanci-privilegirime familje thaj vi kana si le šavoren problemura ande škola. Škole, save žanen sar te komunicirin lašes le dadenca/dejanca thaj save keren lenca buči, aresen signifikantni benefitura:

- maj bari dadengi/dejangi participacija pe diferentni sektorura pe školako trajo;
- maj bari volja le dadengi/dejangi thaj le sičaritorjongi te komunicirin, te sikaven penge opinje thaj te informirin le medijatorjos pa bihačarimata thaj konfliktoške situacije kaj sas maj anglal;
- maj laše školake resultatura le šavorengi, kaj ankeren ande godji o ažutipe thaj o angažmano le dadesko/la dejako pala šavorengi sičuvipe, haj kodja kam anel vi impakto pala maj lungo vrjama;
- maj but pozitivni atitute katar e rig le šavorengi.

O majoriteto le dadengo/dejango kamel:

- o maj lašo pale penge šavora, pe školaki sama thaj vi generalno. Pala le maj but manuša si kodja jek kvalitetno edukacija kaj si importantno pala le šavoresko trajo, anzardo ande jek malado emocionalno krualipe;
- te avel informirime pa kodja, so kerel pe ande škola thaj sar si o efekto le aktivitetongo pala lenge šavora.
- Jek klaro, hačarimasko, balansirime informacija pa penge šavorengo sičuvimasko progreso thaj pa lenge pharimata;
- praktično saveto pa kodja, sar šaj te den von penge šavoren dumo po sičuvi.

Vi te si jek efektivno kooperacija maškar le familje thaj maškar e škola jek baro benefito, pale kodja naj uvek o vorta drom. Univar trobun le Romane familjen specifični provizije, specialni aranžmanura thaj rigate ažutipe, te participirin von desa pe školako trajo, thaj te den dumo penge šavoren thaj e buči le sičaritorjonca.

Sa le dada/deja kamen te lel pe sama pe lenge opinje; butivar lenge negativni eksperience katar e škola thaj katar le governoske institucije ašaven len, te pačan ande škola, vi te sikaven le sičaritorja jek klaro intereso pala lende.

E eksperijanca sikavel, kana trobul te formiril pe jek efektivno kooperacija le dadenca/dejanca, e škola:

- si te hasnil maj but diverzni texnike, nego te kerel o fokuso ekskluzivno pe formalni mitingura le dadenca/dejanca;
- si te sikavel jek permanentno intereso pe kodja, so le dada/deja mothon;
- si te sikavel, kaj le dadenge/dejange opinje, molbe thaj sugestije len pe ande sama;

Kothe, kaj si signifikantni kulturake diferencije maškar e Romani komuna thaj la školako krualipe, kothe avel kasavo akceso maj but kompleksno. Sar jek školako medijatori si te kheles jek esencialno rola: te anes le Romane dadenge/dejange e vjašta, kaj e škola si puterdi pala lenge pozicije thaj pe aver rig si te keres eksplikacije, translacije kata l' Romane dadenge/dejange opinje, atitude thaj ažukerimata karing la školake reprezentantura. Te keresa kadja, čiri

pozicija si te avel balansirime, le dada/deja te na dikhen tut sar jek reprezentanto katar o sistemo, savo numa kamel te thol peski pozicija pe komuna.

Sostar trobul te ašunen pe le dadenge/dejange opinje?

- Khonik či žanel le šavoren thaj ternimatan maj feder sar lenge dada/deja. E familja si o jek elemento, kaj araxhadol kontinuiteto ande manušengo trajoj;
- Le šavorengi atitudo ande škola thaj ande familja si diferentni;
- Le daden/dejan si len jek importantno impakto pe l' šavorengi sičuvipe thaj pe lenge prijoritatura;
- Le daden/dejan si len vi čačimata thaj vi responsibilitatura, uključime o čačiipe te aven ašunde so si lengi pozicija pe sama katar le šavorengi edukacija;
- Le škole trobun te žanen kodo, so le dada/deja gindin pa lengi buči thaj sar le šavora nakhen angle ande škola.

5.3. E komunikacija le dadenca/dejanca

Na bister kaj egzistirin diferentni familjake tipura: rom thaj romni šavorenca, buhle familje uključime maj but generacije, familje kaj trajil numa o dad vaj numa e dej le šavorenca, thaj situacije kaj trajin le šavora le paposa/la mamijasa vaj avere njamonca.

Trobun te ankeres ande čiri godji, ke uni Romane dada/deja fajma či gele ande škola thaj von či hačaren pe mišto, te participirin von pe školake aktivitetura, čiti kamen te avel len buči le sičaritorjonca vaj avere dadenca/dejanca.

Si maj but faktorura, kaj but dada/deja –li duj, vi le Rom thaj vi le gaže– či ankeren permanentno komunikacija la školasa. Kodja uključil o sidjaripe le trajosko, jek pačamasko manko pe škola, le sičaritorjongo komunikacijako modo thaj o bihačaripe le sičaritorjongo pala le realitetura katar le dadengo/dejango svako djesesko trajoj.

Partikularno sensitivno trobul te aves pe sama katar familje, save phiren vaj familje save aven ande komuna pala `k phirimaski perioda. Jek mitingo trobul te ankerdol le dadenca/dejanca thaj/vaj avere

njamonca, te anzarej pe lenge informacija pa la školake direktive pa le šavorengo phiripe ande skola thaj pa e rola katar la Romano školako medijatori pe kaća sama. Tho jek ažutimasko sistemo pala dada/deja, save na de dulmut aresle.

Partikularno importantno si, te aves prezentno ande kodola komune kaj le dada/deja phiren them themestar. Ande maj but kazura ašen le šavora varesave njamonca. Kodole šavoren trobul jek maj bari kuraža thaj zor te žan maj dur ande škola thaj pa lenge školuimaske resultatura trobul te kerel pe monitoringo. Kothe, kaj phiren le šavora le dadenca/dejanca, si te astares provizije, save ažutin le šavorenge te aven palpale ande škola thaj te avel len akceso pala adicionalni školake programura.

Sar medijatori si te ašes pe dispozicija katar le dada/deja, si te njeris lengo paćape thaj si te avel tut kompetencija te des anglal pe lenge pušimata. Kodja šaj kadja te avel, kaj, po eksemplo, pe definirime časura kurkestar šaj avesa kontaktirime ande škola thaj vi avrjal katar e škola. Jek laši solucija šaj aven vi šonestar mitingura le dadenca/dejanca. O medijatori trobul te kontaktiril rigate kadala familje, save či kamen te aven len relacije la školasa: anker jek pozitivno akceso, numa motho lenge pa l` mitingura thaj de len zor, te aven vi von pe l` futurni mitingura bi te na keres lengi doš. Le mitingura šaj te ankerdon vi avrjal katar e škola kaj avela šajipe.

Hasnisar jek apropiatno šib kana komuniciris le dadenca/dejanca (te na hasnis svatura, kaj lengi relevansa naj desa klaro pala le) thaj naš katar infleksibli, birokratični attitude.

Importantno si vi kodja, te les sama, kaj svako familja si la jek specifično trajosko modo. Dikh, te avel jek balansa maškar o angažmano thaj maškar la informacijaki provizija, kana komuniciris le dadenca/dejanca. Na puš kasave buća, save si tala la familjako haćaripe thaj le sama te na thos len pe `k lažaimaski situacija. Po eksemplo, na komunicirisar iskirimasa, te žanesa kaj si le daden/dejan djinavimasko pharipe.

De le daden/dejan zor, te ažutin penge šavorenge po sićuvipe, numa dikh, te aven le buća apropiatni (pe relacija katar lengo žanglipe, po eksemplo). Le medijatorjos si jek esencijalno rola pe sama te ažutil le dadenge/dejange, te von haćaren le pozitivni elementura katar

lesko/lako žanglape thaj eksperijanca, kaj si relevantno pe la klasako siúvipe thaj kaj vazdel korkori e estimacija le dadengi/dejangi thaj le šavorengi pa peste. Te si lokalni adicionalni siúvimaske programura pe dispozicija, kaj ankerdon palal katar e škola, trobul te des zor le daden/dejan katar kadala šavora, te primin kado ažutipe pala penge šavora.

Jek partikularno saveto trobul te del pe, kana nakhen le šavora katar e primerno škola pe sekundarno. Le daden/dejan trobul te del pe athoska jek direktno konsultacija puterdes thaj na superficialno pa l' decizije, te nakhen le šavora pe `k partikularno studijako kurso vaj pe `k partikularno okupacija.

Zurales importantno si, te del pe le daden/ dejan zor thaj kuraža, te aven von involvirime pe la školake aktivitetura voluntarno, dependentno katar lenge interesura thaj lenge šajimata thaj te siguril pe, te aven von reprezentirime ande le dadenge/dejange asocijacije.

Na bister, ke círi šerutni bući si, te thos kan le daden/dejan, te ašes diskretno, te sikaves paćiv thaj te respektiris le distinktivni kulturake karakteristike thaj diferencije maškar le Romane grupe. Či tromas te hamis tu ande konfliktura maškar le familje, trobul te komuniciris puterdes thaj apropriatno, kodolasa, kaj sikaves paćiv thaj paćape.

5.4. E komunikacija le šavorencia

Anker ande círi godji, sar školako medijatori san le Romane šavorenge jek modelo. Šaj te avel, kaj círo impakto pe l' šavora si desa maj baro sar círo direktno ažutipe, savo anzares lenge círa bućasa.

Trobul te formiris jek kooperacija, savi si karakterisirime pozitivnona thaj puterda komunikacija le Romane šavorencia, irespektivno katar lengi sub-grupa vaj katar lengo socialno statuso, te des zor thaj te promotis pozitivni atitude thaj jek efektivno siúvipe.

Le siúvimaski analiza sikavel, kaj le šavora sićon maj lašes:

- kana von haćardon baxtales thaj sigurni;
- kana keren von aktivitetura, save roden kuraža numa bi te na daran;
- kana dobin regularno jek pozitivno thaj detajlirime *feedback* pa pengi bući katar le bare manuša;

- kana paćan pe peste thaj paćan peštar, kaj si ande lende dosta haćarimaski zor, te šaj arešen laše resultatura.

Te formirin pe pozitivni relacije le šavorencan, o medijatori musaj:

- te etabliril paćake relacije, kodolasa, te anzareš komunikacija, thaj te sikavel intereso pa kodo, so le šavora keren thaj gindin, sar von haćardon, so von kamen thaj roden thaj si te demonstriril pesko kapaciteto, te dikhel vov le buća vi katar lengi rig thaj lenge jakhenca.
- te identificiril laše pozitivni aspektura katar le šavorengi atituda thaj si te del len jek *feedback*, te del len jek gratulacija, na feri anda lenge sićuvimaske resultatura, nego vi anda lenge svako djeseske aktivitetura, haj te najisarel lenge;
- si te priznajil le šavorengo čaćipe thaj šajipe, von te keren alosaripe; maj feder, sar te mothol lenge so trobun te keren, si, von te identificirin penge opcije thaj lenge konsekvencije. Kodja barjarel ande l' šavora jek senzo pala responsibiliteto thaj del len zor, te keren mentalni relacije maškar le alosarimata thaj lenge konsekvencije; kodolasa ciknjarel pe e frekvencija katar le konfliktoske situacije;
- te barjarel le šavorengi estimacija, sar von korkori dikhen pes. Kana aven le šavoren numa permanentni negativni eksperijance katar e škola thaj naj len anglipe thaj progresu, athoska von len la vrjama te paćan, kaj naj len kompetencija thaj godjaki zor pala drom angle. Haj lokhores von akceptirin e ideja, ke e bax pala laše resultatura meklas len desa thaj kodova kam dikhen normalno pala pende. Kodolasa barjaren von vi jek negativno atituda karing e škola thaj či maj kamen te angažuin pe pala školupe; von kam len te čirde pe palpale thaj krujin avri svako kompetencija (savi si o maj lašo modo sićuvimaske) vaj von angažuin pe negativno thaj sikaven univar vi violentni atituda. Jek maladi estimacija korkori peštar, šaj barjarel pe efektivnone strategijake instrumentonca katar le sićaritorjongi rig thaj generalno katar e rig le maj purane manušendar. Tu sar medijatori si te hasnis kadala instrumentura pe svako vrjama, kodolasa, kaj sikaves eksplicitno čiro paćape pe šavoreske talentura; sikav kaj vov vaj voj si cenime paša sa leske/lake slabi thaj bizuralne punktura

thaj te si šajipe, tho les/la pe `k situacija, ande savi haćarel pesko progreso thaj pesko valoro.

Trobul te keres monitoringo thaj regularno te des zor e participacija katar le Romane šavora:

- pala individualni thaj grupenge aktivitetura ande klasa;
- pala ekstra-kurikulake aktivitetura;
- pala studentongo konsilo.

Kanagodi les sama, kaj Romane šavora si marginalisirime vaj isključime katar varesave edukacijake aktivitetura anda save god motivura, vaj kana godi ašunes pa kodja katar le sićaritorja vaj katar le dada/deja, ćiri rola kam avel, te keres te maladjon le partije kaj si pe kodja sama (sićarimaske žene, la školako direktorijumo, la školake psixologura, le dada/deja etc.), te keren intervencija pe sama te lašardol e situacija thaj te anen solucijake propozicije.

5.5. E organizacija katar mitingura

Antrego ćiri bući sar medijatori si ciljome pe kodja, te formiril pe jek efektivno dijologo maškar e škola thaj maškar e komuna. Kodova uključil te organizuis mitingura le sićaritorjonca, le dadenca/dejanca thaj le membronca katar e Romani komuna, thaj vi le participantonca katar so l' duj riga.

Pe sama te getis jek mitingo la komunake reprezentantonca malades thaj vorta, trobul te formiris laše paćivale relacije, si te identificiris le šerutne manušen, save šaj khelen jek maj aktivno rola ande sasto proceso. Te avena tut već kontaktura ande komuna, šaj kodola te hasnis te formiris relacije. Jek laši ideja si vi kodja, te uključis komunake liderja thaj le maj kompetentni žene (tradicionalni šefura, maj phure manuša, avtoritetura katar le religije, liderja katar žuvljange grupe thaj reprezentantura katar Romane organizacije, te avel šajipe) katar o teljaripe. Kadala žene khelen jek kijaki rola pe komunikacija la komunasa: von šaj den informacije, šaj anzaren hasnake propozicije thaj von šaj thon developmentoske bućara ando kontakto avere manušenca. Te dena tu dumo la komunake liderja, kodova dela ćirja bućake paćape thaj si vi jek laši kontribucija pe ćira bućako progreso thaj kontribucija pala jek maj zurali baza. Kodja šaj te avel atraktivno

thaj interesantno pala jek signifikantno kotor la komunake kaj či perel pe dadengi/dejangi involvirime grupa.

Te avena kadala kontaktura etablirime, specifično ando kazo katar jek cikni, kompaktno komuna, kam avel desa mišto, te ankeres jek mitingo la antregona komunasa. Te maladjola e antrego komuna regularno vaj numa pala jek specifično sama (pala partikularni slave, po eksempla, vaj sar jek kotor katar la komunako developmentosko proces) šaj des дума pe kasavo kidipe. Te našti, šaj pušes katar le lokalni liderja te ankeren jek specialno mitingo. Kado teljarimasko mitingo kam del tut e šansa te prezentiris tu tut thaj te des дума pa čiri rola. Pala uni djes vaj pe aver mitingo ka avel, šaj te keres e diskusija maj dur pe individualno baza vaj ande cikne grupe.

Pe kasave diskusije si te les sama, te na avel ži ka bihačarimata thaj sama si te les vi pa kodja, te na obečis vareso, te des čiri vorba thaj pala kodja našti ankeres la. E komuna si te avel informirime de katar čiro teljaripe pa čire intenzije, pa čiro sektoro intervencijako thaj pa čire limitura.

Desa importantno si, te uključis so maj bute ženem ande kado dijologo paj edukacija thaj pa relacije la školasa. Trobul te les sama pe la vřjamaki dispozicija katar le diferentni grupe ande komuna, sar ka si murša, žuvlja, ternimata thaj phure, kadja te šaj phandes len la komunasa, te organizuis vizite thaj mitingura vorta pe vřjame kaj si kodolen vřjama. Aver aranžmanura šaj kam aven potrebno te siguris, te le respektivni manuša participirin. Le žuvljan, po eksempla, kam trobul šavorengi griža. Kasave aranžmanura šaj te aven diskutuime thaj planirime la komunasa.

Le žuvlja khelen pe kodja sama generalno jek bari rola, te žal la participacijako procese angle, ke lende si e prominentno rola, te barjaren le šavoren thaj te lašaren la familjake buća.

Kadala familje thaj žene, si butvar ande l' situacije kaj trobul len ažitipe aj von či kamen te aven phangle pe konsultacije thaj pe l' procesura kaj anen pe le decizije. Kodja izoliril len maj but katar developmentoske oportunitetura. Similarno si vi aver socialni grupe, kasave sar kaj si le ternimata, von si butivar isključime. Šaj zumaves, te identificiris kasave grupe de katar o teljaripe thaj aktivno te promotis lengi kooperacija ande sa le aspektura katar čiri bući.

O modo sar komuniciris pe l' mitingura šaj kam avel desa importantno kana trobul te aven tut validni konkluzije. Trobul te dikhes, te na dikhen tut pe čiri pozicija sar reprezentanto katar la edukacijako sistema, savo numa avilo te ankerel moralni divanura vaj savo del duma ande l' termura pa kodja, so si dur katar la Romana komunako svako djesesko trajo. E šerutni rola, savi si te kheles pe kasave mitingura si primarno jek ašunimaski. Sigurno, trobul te pušes pušimata kodolasa, des le manušen zor, te mothon so si len po ilo thaj te anes e diskusija angle. E aver esencijalno rola, savi si te kheles, si e rola katar o moderatori: si te siguris, te avel svakone manušes e šansa, te mothol peski opinja, thaj te respektiris ande jek e tradicija katar svako komuna (po eksempro, le phure manuša te den maj anglal svato).

Ande mitingura le sičaritorjonca –sajek te si von diferentni– trobul te adoptiris jek simularno pozicija. Katka si te rodes o ažutipe katar la školako direktorijumo, thaj, vaj te des pe rutinake mitingura vaj te rodes jek specialno mitingo.

E kija si pe li duj buća, te des le sičaritorjon o šajipe, te den duma pa penge opinje thaj pozicije thaj te pušes len, so šaj von te keren, te lašaren e situacija thaj so von gidin pa tute sar medijatori, so tu šaj ažutis le len. Trobul te ramos pe `k xartija (vaj te pušes katar jek sičaritori, vov te kerel kodja) sa le diskutuime ideje thaj le konkluzije save ande pe. Le participantura si te dobin jek raporto katar svako mitingo, kodolasa te šaj keren varesave korekcije thaj pala kodo trobul te referiris pa konkluzije pe l' mitingura save si maj palal.

Sar medijatori si te organizuis diferentni tiposke mitingura, uključime:

- mitingura katar dadenge/dejange grupe, te thon kethane jek pozicija pa jek bući;
- mitingura sičaritorjonca, te anes jek vjašta katar e komuna, te evaluis la edukacijaki situacija katar le Romane šavora, te keres notice so si lenge potrebe thaj vi le rekomandacije katar le sičaritorja, te planiris e futurno bući, te prezentiris e bući kaj kerdili thaj kadja maj dur;
- mitingura kaj maladjon le Romane dada/deja le sičaritorjonca vaj reprezentantonca katar diferentni lokalni governoske institucije.

Pe svako mitingo te na bistres:

- dikh te šaj arakhes, te aven šerutne participantura (katar li duj riga, kana aven sićaritorja thaj dada/deja) tho o datumo thaj e vrjama ande konsultacija lenca thaj de len vjašta dosta maj anglal;
- informirisar sa le participanton pa soste žal o mitingo thaj de len godji pe vrjama, pa datumo thaj paj vrjama le mitingoski;
- ker notice pa le šerutne ideje, save ande pe ande diskusija thaj pa l' decizije, save ande pe;
- ker komunikacija le participantonca pa l' konkluzije, save ande pe ande diskusije, po gor le kidimasko vaj xanci maj palal, thaj ker jek notica katar le žene, save si phangle pe kodja sama thaj či avile po kidipe (po eksemplo, aver sićaritorja thaj aver membrura katar e Romani komuna), de len vjašta pa l' dine decizije.

Kana ankeres ande čiri godji la bućako programo, savo andam angle pe l' kapitlura maj anglal, athoska kam avel jek laši ideja kodja, te des anava karing svako planirime šerutno kidipe, kadja te aven maj klaro le ciljura.

Po teljaripe katar la školako berš, po eksemplo, le startosko mitingo maškar le sićaritorja thaj maškar le dada/deja katar le Romane šavora, save teljaren angluni data ande škola šaj akhardolas „Prinžanipe jek–avresa“.

Pala kodo, kana si e potrebno informacija paj startoski situacija thaj le potrebe katar li duj riga prinžande, jek mitingo šaj ankerdol po anav „Le šavorengo progreso si dependentno vi amendar“. Le kontribucije karing o plano la akcijako katar svako rig kam aven diskutuime pe kado mitingo.

Po agor, la evaluacijako mitingo po agor katar la školako berš šaj akhardol „Kethane šaj keras maj but“; kam anel importantni konkluzije le aspektosa, so šaj lašarel pe ando berš kaj avel.

5.6. O manadžingo le konfliktongo la medijacijake instrumentonca

Sar kaj sikadilo ando kapitlo 2, e medijacija si vi jek texnika pala manadžingo katar konfliktoske situacije. E sama katar ĉiri buĉi, savi anel jek sistematiĉno laŝaripe thaj lokhjaripe katar e komunikacija maŝkar siĉaritorja thaj maŝkar le Romane familje katar le ŝavora, aŝutil, te na avel ži ka kasave konfliktoske situacije. Numa jek konflikto naŝti uvek te aŝavel pe, ali univar ŝaj anel jek konflikto –te si lo tretirime konstruktivno- pozitivni efektura, taj kam putrel energije, te laŝardol e situacija de krujal.

Pe sama, te reŝil pe jek konfliktoski situacija la medijacijake instrumentonca, kam aven duj punktura importantni: te respektirin pe la medijacijake principura, sar kaj si von ramome po kapitlo 2, thaj te ankerdon kadala procedura thaj faze.

Po eksempla, o medijatori musaj:

- te siguril, te akceptirin so l' duj partije leski/laki rola, thaj te akceptirin ke leski/laki pozicije karing lende si pe jek isto distanca, vov/voj si ando vorta maŝkar;
- te ankerel separati mitingura so l' duje partijenca, te ŝaj te identificiril o problemo, le potrebe, le pozicije, le interesura thaj e dar katar svako rig; sikav kaj ĉiri pozicija rodel, kaj svako informacija savi les, si konfidencialno thaj pe svako grupa aŝel, savi informacije anzarel le averenge thaj sar kerel kodolasa.
- organizuisar jek mitingo maŝkar le partije (vaj maŝkar lenge reprezentantura)
 - ❖ kado mitingo trobul te ankerdol pe `k neutralno krujalipe, te si kodja posiblo, thaj sar te si, pe jek than, pe savo haĉardon li duj partije miŝto;
 - ❖ pe vrjama katar o mitingo, si te aven la komunikacije regule etablirime konsenzosa, te avla posiblo, pe sugestija katar o medijatori (po eksempla, te avel la vorbimaski vrjama balansirime, te ankerdol jek respektoski atituda jek-avreske thaj kadja maj dur);
 - ❖ kana mothodas svako partija peski pozicija thaj peske potrebe, athoska o medijatori ŝaj thol peske puŝimata,

savenca kam kerel maj klaro e situacija, le partije hačarde sa vorta;

- ❖ po agor o medijatori pušel katar svako rig, te den pe von godji pala posibli solucije, ankerindos pe godji le potrebe, save sikadas e aver partija;
- ažutisar le partijenge, te cîrden jek lista pa le posibli solucije;
- diskutuisar svakona partijasa le progresura thaj le debaklura katar svako solucija, thaj anker kodo, so si akceptablo pala li duj partije;
- ažutisar le partijenge te akceptirin jek zajedničko solucija taj sikav desa klaro so aven le responsibilitetura katar li duj riga palaj implementacija katar le ande decizije;
- phandav o proceso kodolasa, kaj vorbis pa l' solucije maj jeg data, dikh ke svako partija hačardas mišto e solucija thaj lake konsekvencije thaj av pe dispozicija, te rodel pe ažutipe vaj ažutisar pe implementacija vaj fajma te anes maj jeg data angle e akceptirime solucija.

Pe sasto proceso na bister:

- te ankeres jek pozitivno atituda karing li duj partije thaj te thos len aktivo kan;
- zumav te hačares so garadol tala le atitude thaj talal le vorbendar te šaj hačares le diferentni pozicije; le maj but konfliktura kerdon katar inkorektni interpretacije;
- tho maj but o fokusso po problemso aj na pe manuša thaj hasnisar jek apropiatni šib, te keresa deskripcija katar le situacije;
- puš puterdes, te keres klaro e situacija thaj rode maj but informacija, pe sama te šaj hačares desa vorta le argumentura katar so l' duj riga;
- identificirisar la komunikacijake barijere thaj zumav te nakhes len;
- rode, te avela potrebno, e opinja katar aver manuša, save fajma šaj te anzaren solucije katar o problemso, bi te na puris konfidencialni informacije, save lan katar le konfliktoske partije.

5.7. Bući pe sama katar e šib, e kultura thaj o identiteto

E Rekomandacija 4(2000) katar le Ministerongo Komiteto katar la Evropako Konsilo citirime ande introdukcija spomenil e implementacija katar medijatorja «*issued from the Roma community*». Čačimasa, te avela le medijatorjon jek zajedničko kulturako *background* le Romane šavorenca kam lokhjarel kodja e komunikacija thaj o haćaripe li dujenca, le Romane šavorenca thaj le dadenca/dejanca. Thaj vi maj dur, o Romano Medijatori vaj Asistento si jek Rom ande antrego edukacijako personalo. Klaro si, kaj kasavo ženo kam reprezentirila pala le Romane šavora jek rolako modelo.

Te lel pe ande sama e importanca katar o kvaliteto katar rolako modelo, athoska si desa esencijalno te ankeres ande godji o patreto, savo del pe le šavorengi katar kaća perspektiva. Te dikhen le medijatorjos maj tele katar aver školako personalo vaj sar jek školako instrumento, savo si po dićhipe katar e Romani komuna jek modelo but maj ućo, o psixiloško efekto pe šavorengi estimacija sar dikhen korkori pes, kam avel desa negativno.

Haćardol, šaj te keres vi jek laši bući sar medijatori, bi te na aves membro katar e respektivno komuna. Sar te si, trobul te les sama pe specifično lokalno situacija. Haj čačimasa egzistiril jek baro diverziteto katar Romane komune thaj ćiri bući trobul te avel adaptirime pe lokalno konteksto thaj pe l` potrebe katar le respektivni komune.

Ande varesave komune hasnin pe specifični šiba, save si diferentni katar e majoritetongi šib (po eksempla, diverzni dijalektura katar e Romani šib). Te vorbis e šib katar e lokalno Romani komuna, kodo si jeg baro plus pala medijacijako procese thaj kam del zor palaj maj laši komunikacija le Romane komunake membranca.

Numa butivar la školako personalo či na žanel, kaj le Roma den duma jek diferentno šib thaj pe kodo fakto či lel pe sama po planingo thaj pe implementacija katar edukacijake aktivitetura. Ćiri bući si, te informiris le sićaritorjon thaj la školako direktorijumo pa l` šibengi situacija. Savi šib hasnil pe ande familje katar le Romane studentura thaj te sikaves savo drom kam avel o maj lašo, te aven kadala šiba prinžande thaj, te si drom pe kodja, te avel andi ande škola. Kasavi jek akcija kam lašarel e percepcija katar le Romane šavora thaj o dićhipe

le dadengo/dejango pe sama katar e škola. Vi te na žanes e lokalno šib, šaj sičos uni svatura (te des lašo djes, bazake konverzacijske svatura) kodolasa kam sikaves čiro respekto la Romana komunake.

Ka uni komune egzistirin zurale informalni strukture, bazirime pe tradicija, pale ka avera či maj egzistirin tradicionalni, socialni relacije. Čiri bući sar medijatori naj kaća, te spides le tradicionalni komune karing e modernizacija, čiti te des kuraža e moderni komune pale te aven tradicionalni vaj te roden pengo specifično identitetosko markero. Numa šaj kheles jek importantno rola, te des dumo la komunake membrura, vaj le komune ande savende keres bući, von definirin thaj formulirin penge ciljura thaj penge rodimata, thaj tu des lenge konkluzije maj dur karing e škola.

Partikularno sensitivni si le situacije, te na maladjon varesave tradicije le valoronca thaj le principonca katar jek demokratsko societeta. Kasavi djela si, po eksempla, e rola katar le žuvlja, o čačipe le šejango palaj edukacija pe sa kodola kondicije, save si vi le šaven, aranžirime meritimata, decizije, save anen le maj phure, vaj le tradicionalni liderja zorasa pala le ternimata pe baza katar lengo statuso ande komune, etc. Ande kadala kazura trobul te aves zuralo thaj klaro thaj si te malaves, kaj tu respektiris le tradicije thaj valora katar e Romani komuna, save si po pušipe, te avena von ando konsenzo le fundamentalnone principonca, save si o respekto pala paćiv, pala egaliteto thaj pala le čačimata katar svako ženo/ženi, independentno katar o džendero, katar le berša, katar o socialno statuso vaj katar e kulturaki vaj etnijaki redečina. Jek argumento, savo šaj anes angle ande kodo konteksto, te ašaves negativni reakcije vaj haćarimata katar inferioriteto katar e rig la Romana komunatar si kodo, te sikaves, kaj ande sa la Evropake tradicionalni ruralni komune, kaj sas le tradicije kontra le manuškane čačimata xarnisajli zurales lengi zor ande desa xarni vrjama. Jek desa efektivno drom po zumavipe, te akceptirin le tradicionalni komune le fundamentalni čačimata, avela kodja, te teljares te njeris le liderja vaj membrura katar lenge familje pala kodola ideje thaj te keren von promocija ande komuna pala kadala ideje. Numa si te ankeres ande čiri godji, kaj paruglimata katar le atitute thaj katar socialni pozicije len but vrjama thaj trobul but revdija katar e rig le medijatorjoski vaj vi katar e rig la školaki.

Si kasave situacije, kaj membrura katar e komuna či kamen puterdes te sikaven pengi Romani redečina. Čiri esencialno bući si pe kodja

sama, te na thos pe leste/late zorasa avrjal jek kulturako identiteto, numa te anzares le maj laše šanse karing sa le šavora, te barjaren jek pozitivno socialno identiteto. Von si te aven slobodni, te na aven akharde „Rom“ katar le avera, ando kazo te von na kamen kodja, numa si te avel len vi o čačipe te hačardon sar „Rom“, thaj te aven barikane pe kodja, te aven barikane pe pengi kultura.

Si kasave kazura, kaj na numa egzistiril jek Romani komuna, savi si phangli la školasa, numa si diferentni grupe, kaj si len Romani redečina, thaj naj len kontakto jek avrjasa vaj univar si len numa bilaše relacije vaj konfliktura maškar lende. Kodja sa maj but arakhas ande l' forura katar zapadno thaj južno Evropa, kaj trajin paša le lokalni Roma vi kasave Romane komune, save aresle pe palune berša andaj centralno thaj istočno Evropa. Ande kasave kazura trobus te lokhjares vi le relacije maškar le Romane dada/deja thaj maškar kadala komune. Klaro si, te sikaves le reprezentantonge katar sa le grupe, kaj o ciljo čirja bučako si kodo, te lokhjares o akceso pala jek kvalitativno edukacija pala sa le Romane šavora thaj te ankeres jek balansirime atituda pe jek distanca karing svako grupa. Jek puterdi komunikacija, jek transparenca katar čire akcije thaj jek regularno konsultacija le reprezentantonca katar svako grupa si le maj laše opcije, te ašaves tenzije maškar le Romenge grupe thaj vi maškar lende thaj maškar e škola. Zuales si te dikhes, te vi e škola sikavel jek ekvidistantno griža thaj atituda karing le potrebe katar svako grupa.

Jek aver sensitivno situacija, savi šaj arakhelas pe ande bući katar Romano školako medijatori, prezentiril pe pe kodja sama, kaj butivar sikaven pe garades vaj ande kak bihačardo drom rasistički atituda vaj diskriminacijake pozicije ande škola, katar e rig le sičaritorjongi, studentongi, katar e rig le dadengi/dejangi avere studentondar, vaj katar aver školako personalo thaj univar vi katar la školako direktorijumo. Duj reakcije pe kasave situacije si posibli: e konfrontacija le manušesa/la manušnjasa, savo/savi si po pušipe, vaj te adoptiris jek maj « diplomatično » solucija, zumaimasa te formiris jek gradualno hačaripe thaj jek pozitivno paruglipe katar le atituda thaj pozicije. Savi opcija alosares, kodja si dependentno katar e konkretno situacije thaj ašel ži tute. Numa so si te les sama si kodja, te avela jek konfrontacija potrebno, athoska si te avel kodja bi ašaimasko, so maj sigo palaj problematično situacija aj kodja bušel, kaj o riziko katar jek defensivno reakcija thaj katar jek puterdo konflikto šaj rimol o efektiviteto katar čiri bući thaj šaj rimol vi čire relacije la školake membrona. Te

alosares jek gradualno akceso, šaj, po eksemplu, te sikaves o eksemplu katar manuša thaj katar situacije, save falsificirin le stereotipura thaj le prejudicije haj trobul te ankeres ande godji, kaj butivar ašen le rasistonge pozicije thaj atitude pe bimalade generalizacije katar specifični situacije. Jek desa maj efektivno solucija si, te anes jek propozicija karing la školako direktorijumo, te organizuisarel treningoske kursura pala sičaritorja vaj te rodes e participacija katar čire klasake sičaritorja pe l' kursura organizuime katar diverzni institucije, save si pe la edukacijaki sama katar Romane šavora, uključime modulura katar anti-rasistongo thaj anti-diskriminacijako treningo.

Po agor, maškar le but kontroverzijalni elementura, save si phangle pe identitetoske djele, save sikadjon ande bući katar jek Romano školako medijatori, amen spomenisaras katka vi la Evropake thaj le Maškar-themutne Romane miškimata. Trobul te prinžanes le inicijative, save astarton pe la Evropako thaj vi pe Maškar-themutno levelo palaj rekognacija thaj afirmacija katar jek zajedničko transnacionalno Romano identiteto, save si dine dumo katar Evropako Konsilo thaj katar aver Maškar-themutne organura, thaj save šaj keren jek kontribucija pala jek malado drom, te formiril pe jek estimacija pa korkori pes thaj te formiril pe jek pozitivno identiteto katar le Romane šavora. Numa trobul te les sama, ke kodo pan Evropako thaj transnacionalno proceso naj akceptirime thaj naj dino dumo katar sa le Romane grupe thaj komune. Maj anglal, so desa дума le šavorenca thaj le sičaritorjonca pa kodja bući, dikh sar si e atituda katar la komunake liderja, vaj katar le komune, savenca keres bući, thaj te avela potrebno, informirisar len maj anglal, so desa дума le averenca.

6. Instrumentura thaj dokumentacija

Ćiri bući šaj sa maj but lokhjares la, te hasnisa diferentni instrumentura, uključime:

- **jek personalno djesesko žurnalo**

jek datirime personalno djesesko žurnalo šaj les, numa butivar si jek simplu ramomaski knjižica jek maj laši solucija. I kija si, te ramos o datumo pe opruni rig katar svako patrin thaj pala kodja des jek skurto ali klaro deskripcija katar ćire aktivitetura (familjake vizite, diskusije le sićaritorjonca, mitingura thaj kadja maj dur). Kanagodi si e situacija katar jek bejato vaj katar jek specifično familja pe diskusija, ramosar o numero katar e respektivno patrin ande edukacijako thaj familjako foldero (dikh maj telal). Kanagodi ankerdol jek mitingo, ramosar o respektivno numero ande le raportosko foldero.

E regularno aktualizacija katar o personalno djesesko žurnalo dićhol anglunes

dosta bući, numa sigo kam aves siklo/sikli pe kodo sistemo; kam njeris vrjama, te nakhlas xanci vrjama, kam avel tut o šajipe, te arakhes sa le potrebni informacije maj lokhes thaj te ćirdes bi pharimasko le raportura, save ažukerdon tutar sar supervizijako avtoriteto.

- **jek raportosko foldero**

Te keresa ćiri bući efektivno, kam avel importantno, te ramos jek raporto po agor katar svako mitingo. Uključime trobun te aven: o datumo, e vrjama thaj le participantura, e agenda, le šerutne ideje, save ankliste pe diskusija, le konkluzije, save aresele pe vaj le decizije, save ande pe.

Tho-ta jek kopija katar svako raporto ande kado foldero, kaj si le mitingoske raportura ande xronologično redo. Te šaj arakhes e informacija maj lokhes, šaj hasnis diferentni farbe pala mitingura la komunasa, pala mitingura le sićaritorjonca thaj pala mitingura so l' donca. Šaj vi thos fulaimaske patreja pala svako termo, po eksemplo.

- **jek foldero paj edukacijaki thaj familjaki bazaki situacija**

Kado instrumento kam ažutil tu, te thos e relevantno informacija po than kaj pale šaj arakhes la, partikularno pa šavora thaj familje, saven si problemura. Ande kado foldero

kam thos jek patrin pala svako šavoro. Maj mišto si, te thos le patreja pe alfabetosko redo.

Informacija pa le šavoreski edukacijaki situacija kam thos pe svako patrin, kethane la informacijasa pa lesko familjako krujalipe, kaj kam les kana keres ćire vizite ande komuna thaj vi katar le diskusije le dadenca/dejanca thaj avere membronca andaj komuna.

Na bister, kaća informacija si te ašel konfidencialno thaj diskutuime feri le sićaritorjonca thaj avere ženenca, save keren bući le šavoresa, sar vi la familjake membronca. Kam avel tuke desa potrebno, kana keres e analiza katar e startoski situacija po teljaripe katar la školako berš thaj kana evaluis o progreso so areslas o bejato.

- **jek kontrakto la školake direktorijumosa**

Kado dokumento trobul te avel ćirdino kana primis ćiri bući ande škola, thaj vi te avela kak signifikantno paruglipe (te paruglol o direktorijumo, po eksemplu). Vi te anzarel tuke ćiro bućako gazda jek detajlirime lista katar le obligacije pe sama katar ćiri bući, kam avel kado dokumento importantno.

O kontrakto trobul te uključil specifićni obligacije, trobul te fiksiril ćiri pozicija ande administracijaki organizacija (po eksemplu, kaske trobul te anzares le raportura, thaj kon tromal vaj si responsiblo te evaluil ćiri bući). Numa vi la školake direktorijumoske responsibilitetura kam aven precizirime, le relacije katar o antrego sićarimasko personalo pe sama katar ćiri bući kam aven definirime thaj sar kak konflikto vaj jek kontradikcija si te tretiril pe, jek numero katar bazake indikatorja dena o šajipe te kerel pe jek evaluacija katar o kvaliteto thaj katar e relacija la školake direktorijumosa.

Idealno avela, te khelel o šerutno katar la školako direktorijumo jek aktivno rola kana ćirdel pe kodo dokumento kethane avere šerutne ženenca (o direktno responsiblo inspektor, o šerutno katar jek Romani NGO, savo kerel bući la školasa, jek lokalno avtoriteto, etc.).

- **jek akcijako plano**

Sar kaj sikadam opral, ćiri bući kam avel efektivno, te šaj uključis le membrura katar e komuna thaj le sićaritorja thaj te šaj te implementiris praktićni regulacije, pe sama te lašarel pe

la edukacijaki situacija katar le Romane šavora. Athoska, pala le anglune mitingura, trobus e cîrdes jek akcijako plano, kaj si uključime círe intenzije thaj kodo so trobul te keren le dada/deja, le aver komunake membrura, le sićaritorja thaj le reprezentantura katar diverzni aver institucije.

La akcijako plano šaj te cîrdel pe pe diferentni modura, numa kadala buća trobun te aven uključime:

Deskripcija le aktivitetoski	Vrjamaki skala	Manuš responsiblo	Partnerja	Aver komentarura

Importantno si, te aven le aktivitetura cîrdime desa klaro thaj so maj but detajlirime, te fuljadol la akcijako plano savorenge, kaj si involvirime pe kodja sama, thaj te mothos pa leste pe svako mitingo kaj avel, thaj vi pe la evaluacijaki faza.

- **jek kontaktoski lista**

Ande círi bući uključime si e interakcija bute avere manušenca thaj institucijenca. Importantno si, te ramos tuke le anava, le adrese thaj le telefonoske numerura katar svako, savesa keresa bući, sajek te si von katar e Romani komuna, katar e škola vaj manuša katar aver relevantni institucije.

Te ramos numa le anava thaj le kontaktoske detajlura, kodja naj dosta. Trobul te ramos komentarura pa svako ženo/ženi, kadja te šaj hasnis e informacija pala progreso katar círi futurno bući. Pe sama katar la Romana komunake membrura, mišto kam avel, te keres jek notica, po eksempla, te si len specifični relacije (njamura, amala, konflikto) avere ženenca vaj familjenca vaj te sas le len partikularni trajoske eksperijance. Ando kazo katar le sićaritorja thaj katar le membrura katar NGOs vaj katar lokalni institucije, adicionalno pe personalno informacija, na bistar, te specificiris lengi pozicija ande l' institucije, lengi precizno rola, lenge responsibilitetura thaj lenge relacije, save fajma si len avere šerutne institucijenca.

Generalno Direktorato IV

Direktorato la Školako, Edukacija Avral la Školatar thaj Maj Uči
Edukacija

Divizija katar la Edukacijake Strategije thaj Evropaki Dimenzija

Kontakto: roma.education@coe.int

